

Poština plačana v gotovini.

GLEDALIŠKI LIST

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

OPERA 1948 – 1949

**Georges Bizet
CARMEN**

Vsebina:

Georges Bizet
Okrog Sevilje in Carmen
Vsebina opere

3

Premiera dne 17. februarja 1948

GEORGES BIZET:

Carmen

Opera v štirih dejanjih, po noveli Prosperja Meriméeja,
napisala Meilhac in Halévy, prevedla Oton Zupančič in Niko Štritof

Dirigent: **dr. D. Svava**

Režiser: **prof. O. Šest**

Scenograf: **akad. slikar M. Pliberšek**

Don José, narednik	D. Čuden, R. Frañel
Escamillo, torero	V. Janko
Dancairo } voditelja	F. Langus
Remendado } tihotapeev	F. Kobal, S. Štrukelj
Morales, narednik	I. Anžlovar
Zuniga, častnik	F. Lupša
Carmen	E. Karlovčeva, M. Kogejeva, B. Stritarjeva
Micaela, kmečko dekle	M. Polajnarjeva, N. Vidmarjeva
Frasquita	M. Patikova, M. Polajnarjeva
Mercedes	B. Stritarjeva, V. Zihherlova

Vojaki, tihotapci, dekleta, otroci, bikoborci, meščani, cigani in ljudstvo
Godi se v Sevilji in njeni okolici

Vodja zbora: **J. Hanc**

Koreograf: **S. Eržen**

Cena gledališkega lista din 6.—

Lastnik in izdajatelj: Uprava Slovenskega Narodnega gledališča
v Ljubljani. Predstavnik: Juš Kozak. Urednik: Smiljan Samec.
Tiskarna Slov. Poročevalca. — Vsi v Ljubljani

GLEDALIŠKI LIST

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1948-49

OPERA

Štev. 3

GEORGES BIZET

V dobi romantike, ko se je Wagnerjeva umetnost začela izgubljati v mistiko in v neživljenjsko, napihnjeno nadzemnost, ko je Nietzschejeva idealistična filozofija rodila zarodke kasneje za človeštvo tako tragične teorije o nadljudeh, je živel glasbenik, ki ni smatral za potrebno, da bi sledil ali si zastavljal take utopistične ideale. Ta glasbenik je bil kakor dete zakoreninjen sredi pravega, resničnega življenja in je ustvarjal glasbo, ki mu je vrela iz živega utripa človeškega srca. Ta glasbenik je bil Georges Bizet.

Bizet se je rodil dne 25. oktobra 1838 v Parizu kot sin francoskega učitelja glasbe. Svojo izredno glasbeno nadarjenost je dokazal že v svoji najbolj rani mladosti, saj je že z devetim letom bil sprejet na konservatorij, kjer je takoj izpočetka navdušil svoje učitelje tako kot pianist kakor tudi kot improvizator. Kot pianist je s svojim trinajstim letom dosegel na konservatoriju drugo, s svojim štirinajstim letom pa prvo nagrado. Kontrapunkt je študiral pri Gounodu, orgle pri Benoitu, s petnajstim letom pa je začel študirati kompozicijo pri znanem opernem komponistu Halévyju. Z devetnajstim letom je dosegel prvo nagrado v orgljanju in prvo nagrado iz kontrapunkta in prejel za svoj lirični prizor »Clovic et Clotilde« veliko rimsko nagrado, ki mu je omogočila potovanje v Rim.

Bivanje v Rimu ni bilo srečno za marsikaterega francoskega skladatelja, zlasti pa ni bilo srečno za Bizeta, čigar glasbeni izraz še ni bil dovolj samosvoje izoblikovan. Namesto da bi Rim dvignil njegov glasbeni okus, ga je približal Meyerbeerju in nenajodličnejšim Francozom kot daljnim posnemalcem Rossinija. Tako je nesporno veliki Bizetov dramatični talent rasel v ozračju izkrivljenih idealov. Meyerbeerjev »gigantski dramatični genij« (še l. 1867 ga je Bizet tako označeval), Rossinijeva lahkotnost in končno nepočakana mladeniška želja po naglem uspehu in nagli obogatitvi — to so bili cilji dvajsetletnega Bizeta. V tem smislu je Bizet l. 1857 dosegel prvo nagrado z opereto »Le Docteur Miracle« v natečaju, ki ga je razpisal

Offenbach. V Rimu je Bizet napisal še dvodejansko opero-buffo »Don Procopio«, ki je bila izvajana šele dolgo po njegovi smrti.

Po svojem povratku iz Rima je zabredel Bizet v finančne težkoče, iz katerih se je skušal izkupati s klavirskimi priredbami del tujih skladateljev. Njegove pianistične sposobnosti so mu pri tem bile v dobro pomoč. Kot skladatelj se v tej dobi še dolgo ni mogel izviti izpod vpliva Meyerbeerja, Rossinija in Gounoda, pomalem pa je začel zapadati tudi Wagnerjevemu vplivu. Dokaz za to so: kratka komična opera »La Guzla de l'Émir«, ki je niti sam Bizet ni dovolil izvajati, nato tridejanska opera »Les Pêcheurs de perles« (1863), ki je razen prijazne kritike Hektorja Berliozja bila zelo hladno sprejeta, in še slabše sprejeta opera »La Jolie Fille de Perth«. Pri tem delu je Bizeta zatekla podobna obsodba kakor Smetano: očitali so mu wagnerjanstvo brez globljega raziskovanja razlogov in utemeljitve.

Bizet pa je medtem vse svoje prejšnje vzornike proglasil za slepe preroke, se odrekel vsakršnemu popuščanju občinstvu ter izvajalcem, se odrekel nepotrebnim trilčkom in koloraturam in začel zajemati glasbo iz svojega čistega, svojstvenega izvirka. K temu mu je kot važna okolnost nemara pripomogla tudi izpremema v osebem življenju; v enaintridesetem letu svojega življenja se je namreč oženil s hčerko svojega učitelja, Genevieve Halévy, kajti od tega časa je postajala njegova tvornost bolj in bolj zanimiva. Takoj prva enodejanka, komična opera »Djamileh« je zelo karakteristična, sveža v domislekih, poetična in zelo lepa. Ta opera je tipični izraz galskega duha. Provenço je Bizet zajel v svoji odrski glasbi k Daudetovi drami »L'Arlesienne«. Tu je Bizetov glasbeni izraz na taki višini, kakor je še ni bil dosegel. Glasba za Arležanko je pri vsej svoji izvornosti in barvitosti tako globoka in tako boleče ganljiva, da se ne moremo ubraniti prepričanja, da jo je napisal genialen duh. Arležanka je nedvomno predhodnica k vrhuncu njegovega dela, operi »Carmen«.

»Carmen« ima v zgodovini opere posebno mesto in pomen. V času, ko je Wagner prevzel svet s svojo glasbeno dramo, v kateri ni obravnaval življenjske snovi, temveč stremel za prikazovanjem »apolinične ljubezni«, je v Franciji vstal njegov antipod kot glasnik »dionizične ljubezni«, ki jo je povzel iz realnega življenja, iz sveta vojakov, ciganov, toreadorjev in tihotapecev. Če prisluhnemo zgolj čaru simfoničnih prelivov in njihovi melodiki ter ritmiki, pa smo v drugačnem svetu. Na eni strani mrzla, zgolj razumska, »nadzemska« Elzina, Sentina in Izoldina ljubezen, na drugi strani pa don José, človek iz mesa in krvi, ki v svoji tragični zablodi postavi vse svoje

Mila Kogejeva
je v vlogi Carmen slavila
25-letnico umetniškega
delovanja

življenje na eno karto in ki je končno v svojem poslednjem maščevanju najbolj sam kaznovan! (»O, glejte sèm, kaj sem storil! — Da, jaz sem jo umoril... — O, Carmen, življenje moje!«) Pristno španski, ciganski kolorit opere, optimizem in svetloba, ob robu katere drhti dramatika, to so značilnosti in odlike Bizetovega stila in prijema.

Premiera opere »Carmen« je bila v Parizu dne 3. marca 1875. Toda čeprav danes Bizetova mojstrovina uživa svetovni sloves enega najboljših opernih del, pa ob svojem rojstvu ni doživela prijazne usode, temveč je na premieri celo propadla. Očitali so ji wagnerjanstvo — wagnerjanstvo nečemu, kar je po vsej svoji glasbeni neposrednosti v popolnem nasprotju z umišljeno Wagnerjevo glasbeno dramo! Končno pa tudi čisto romanska (špansko-francoska) barvitost dela!

Kritike so bile vse popolnoma uničujoče. Neki kritik je celo zapisal: »Glasba je mračna, učena, bolj simfonična kakor dramatična. Bizet se je najbrže hotel priključiti tako zvanim apostolom bodoče glasbe in prelomiti z vsem, kar nam je doslej veljalo kot tradicionalen okus.« »Bizetov sistem lahko rodi samo zmedena dela.«

je čisto resno trdil neki drugi. Ta udarec je skladatelja tako pretresel in strl, da je tri mesece nato, dne 3. junija 1875 v naročju svoje žene umrl.

Zanimanje občinstva za Bizetovo opero je sicer kljub takim kritikam že po prvih predstavah raslo, vendar pa največ iz neumetniških razlogov. Prvi resnični uspeh je »Carmen« doživela že kratko po skladateljevi smrti, toda ne v domovini, temveč še istega leta na Dunaju, nato v Bruslju, Petrogradu, Londonu in l. 1879 v New Yorku. Opera je že dokaj časa doživljala v svetu uspeh za uspehom, le Pariz se je je nadalje branil. Končno se je na splošno zahtevo občinstva odločilo tudi ravnateljstvo Opere Comique, da jo je nanovo naštudiralo in uvrstilo v svoj spored. Ponovna pariška izvedba je bila 24. aprila 1886, ko je izzvala pravi vihar navdušenja. Odtlej je »Carmen« stalno na sporedu pariške in tudi vseh drugih oper sveta.

Bizet sam je skomponiral »Carmen« prvotno kot štiridejansko opero z zaključenimi glasbenimi točkami in vmesno prozo. Šele po njegovi smrti je njegov prijatelj Ernest Giraud za dunajsko uprizoritev priredil »Carmen« v veliko opero z baletnimi vložki in pétimi recitativi, kakor jo dandanes izvajajo povsod; razen v Parizu, kjer jo še vedno izvajajo v prvotni obliki z vmesno prozo.

Bizet je primer genialnega glasbenika, ki je za nesrečo živel v času največjega mraka francoske glasbene tvorbe in največjega upadka francoskega okusa. Edini zvezdi okoli njega sta bila H. Berlioz in Ch. Gounod, a še ta dva se na peščenih tleh nista mogla česa trdnega oprijeti.

Bizetova glasbena nadarjenost je bila za tiste čase menda edinstvena. Liszt je občudoval njegove odlične pianistične sposobnosti, nič manj pa tudi njegovo sposobnost improvizacije. Občudovanja vredno je znal brez priprave igrati iz partiture. Bizet je bil nedvomno glasbenik, kakor se jih le malo rodi, in njegova prezgodnja smrt pomeni ogromno izgubo za francosko in svetovno glasbo!

OKROG SEVILJE IN CARMEN

Sevilja je glavno mesto Andaluzije in ima s predmestji nad 200.000 prebivalcev. Čeprav je 87 km oddaljena od morja, jo reka Guadalquivir veže z njim, da je med važnejšimi trgovskimi lukami Španije. Fabrica de Tabacos, kjer se godi prvo dejanje »Carmen«, je velika, dvonadstropna stavba, ki jo je l. 1757 zgradil arhitekt Wandernburg. Med delavkami te tovarne je bila okoli l. 1830 zaposlena kot cigararica tudi ciganka Carmencita.

Elza Karlovčeva
šteje partijo Carmen
med svoje najboljše

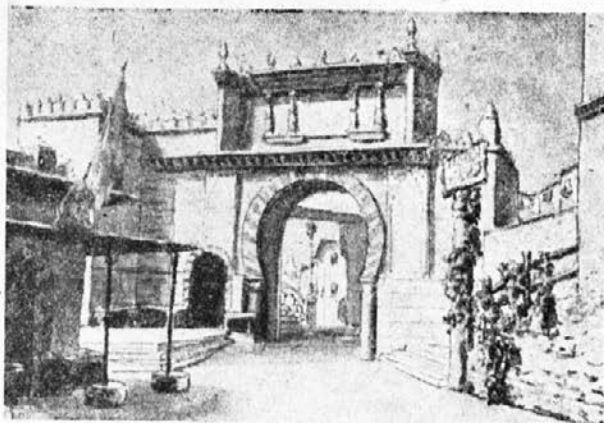

O Carmen piše Mérimée:

— Nosila je zelo kratko krilo in bele, svilene nogavice s prenekatero luknjo in z rdečimi trakovi povezane safijanove čevljičke. Ruto je imela potisnjeno nazaj, da so se videla ramena in veliki šopek akacijevih cvetov, ki si jih je zataknila za srajco. Tudi v ustnicah je imela akacijev cvet in tako je stopala z zibajočimi se boki kot žrebič iz Cordobe ... —

O njenem pobegu ob koncu prvega dejanja izvemo pri Mériméeju sledeče:

— V tem trenutku smo prišli mimo ozke ulice, kakršnih je v Sevilji zelo mnogo. Carmen se je nenadoma obrnila in me udarila s pestjo v prsi. Padel sem vznak na tla. Z enim skokom je skočila preko mene in pričela bežati in nam pri tem pokazala par svojih nog! Baskiške nožice so zaradi svoje lepote prišle v pregovor, toda njene so bile izjemne, tako urne in lepo raščene so bile. Planil sem takoj pokonci, a držal sem sulico postrani in na ta način zagradil ulico in onemogočil tovarišem zasledovanje. Potem sem tudi jaz začel teči in vsi drugi za menoj. Da bi jo dotekli, se nisem bal — mi, s svojimi sabljami, ostrogami in sulicami! Hitreje kakor vam morem povedati z besedo, je Carmen izginila. Saj so ji pri tem pomagale tudi vse ženske okraja, ki so nas zasmehovale in nam kazale v napačno smer.

Osnutek scene za prvo dejanje »Carmen«
(akad. slikar Marjan Pliberšek)

...Po izmeni straže sem bil degradiran in vtaknjen za mesec dni v zapor... Po svečani degradaciji sem mislil, da me hujšega ne more doleteti. A moral sem prenesti še eno ponižanje: po odpustu so me pozvali na službo in moral sem hoditi na stražo kot navaden prostak. —

Proti koncu novele teče na samotnem mestu v gorah med Carmen in don Joséjem sledeči dramatični dialog:

Carmen: Ti me hočeš umoriti, vidim. Tako je sojeno. Ne boš me pa prisilil, da popustim.

José: Prosim te, bodi pametna, poslušaj me! Vse, kar je bilo, je pozabljeno. Saj veš, da si me uničila. Zaradi tebe sem postal ropar in morilec. Carmen, draga Carmen, daj, da rešim tebe in samega sebe!

— José, od mene zahtevaš nekaj nemogočega. Ti me še ljubiš, zato me hočeš umoriti. Lahko bi te nalagala, toda ne izplača se. Med nama je vse končano. Ti si moj mož in jaz tvoja žena, ki jo smeš ubiti, a Carmen bo ostala vedno svobodna. Kot ciganka je bila rojena, kot ciganka bo umrla.

— Torej ljubiš Lucasa?

— Da, ljubila sem ga kot tebe, en hip samo. Morda sem ga ljubila manj kot tebe. Zdaj ne ljubim ničesar in nikogar več in sovražim se, ker sem te ljubila.

Don José pripoveduje dalje: Padel sem ji k nogam, prijel jo za roke in jih močil s solzami. Govoril sem ji o srečnih urah, ki sva jih

Kvintet iz drugega dejanja ob premieri
(Š. Poličeva, F. Langus, M. Kogejeva, S. Štrukelj, M. Polajnarjeva)

skupaj preživela, in ji ponudil, da zaradi nje ostanem še nadalje ropar. Gospod, storil bi bil vse, samo če bi me hotela spet ljubiti. A dejala je:

— Še te ljubiti, mi je nemogoče, s teboj živeti pa nočem!

Besnost me je premagala. Potegnil sem nož. Ko bi me prosila vsaj milosti... Ampak ta ženska je bila vrag.

— Poslednjič vprašam, hočeš ostati pri meni?

— Ne, ne, ne! — je dejala in zacepetala z ного.

Snela je prstan, ki sem ga ji bil poklonil, in ga vrgla v grmovje. Zabodel sem dvakrat... Ost.

CARMEN

(Vsebina)

Prvo dejanje. Trg v Sevilji. Kmečko dekle Micaela išče med vojaki svojega zaročenca don Joséja. Ker pa ga ne najde, se plaho umakne. Z drugo stražo pride narednik José, pred katerim koraka še četa otrok, in zamenja prejšnjo posadko. V sosednji tobačni tovarni naznani zvonec odmor, in na trg se vsujejo delavke, med katerimi je najbolj zala in najzapeljivejša ciganka Carmen. Mladeniči se ji laskajo, a ona ima ta hip oko le za stasitega narednika Joséja. Micaela se vrne, prinese Joséju pismo od doma in pripoveduje, s kako ljubečim čustvom se ga mati vsak dan znova spominja. José je ganjen od materine ljubezni in od misli na domači

kraj in naroči Micaeli pozdrave in poljub za mater. — Med delavkami v tovarni izbruhne prepir, zato pošlje Zuniga, poveljnik straže, Joséja, naj bi napravil med njimi red. José zgrabi povzročiteljico prepira, ciganko Carmen, ki je ranila neko svojo tovarišico, za kar jo Zuniga veli odvesti v zapor. A Carmen se predobro zaveda moči, ki jo ima nad moškimi, zato omreži Joséja in doseže, da ji na poti v zapor dá priliko za pobeg. Častnik Zuniga dá namesto Carmen zapreti neposlušnega narednika.

Drugo dejanje. Na vrtu predmestne krčme. Tihotapci in cigani plešejo in pojo z veselimi dekleti. Zuniga sporoči Carmen, da je José izpuščen iz zapora. Medtem pride v slavnostnem sprevedu toreador Escamillo, ki ga navzoči vriskaje sprejmejo. Po njegovem odhodu prigovarjajo tihotapci Carmen, naj bi šla z njimi na nov tihotapski pohod, a ona jih zavrne, da pričakuje svojega ljubčka. José res pride in je spet ves očaran nad njeno lepoto, mamljivostjo in plesom. Ko pa ga vojaški signal pozove v zbor, je Carmen seveda užaljena, ker jo hoče zapustiti. Ta hip siloma udre skozi vrata njen drugi oboževalec, Joséjev poveljnik Zuniga, ki se mu José postavi po robu, nakar tihotapci Zunigo razorožijo. Zaradi tega upora je José sedaj prisiljen se pridružiti tihotapski tolpi.

Tretje dejanje. V gorski soteski. Tihotapska družba si na naporni poti poišče kratkega počitka. José pa straži tovor. Njegovo srce grize bol, kajti zaveda se, da se mu Carmen bolj in bolj izmika in da se njena ljubezen nagiba k Escamillu. Ko pa pride toreador za njo celo v hribe, prepreči edino Carmen s tihotapci, da ne pride med njima do krvavega obračuna. Carmen hoče z Escamillom, toda José ji to zabrani. Tedaj prinese Micaela sporočilo od njegove umirajoče matere, ki si pred smrtjo še zadnjikrat želi videti sina. Joséja premaga čustvo do matere in se vrne z Micaelo domov. Pred odhodom pa še posvari Carmen, naj se ne igra z ognjem.

Četrto dejanje. Pred areno v Sevilji. Ljudstvo čaka prihoda slavnega toreadorja in ga navdušeno pozdravi. Tudi Carmen hoče biti za pričo novi zmagi svojega ljubljenega Escamilla, zato ne posluša svaril svojih tovarišic. Ko pa hoče stopiti v areno, ji zastavi pot obupani José, ki jo roti, naj se spomni svoje prejšnje ljubezni do njega in se vrne k njemu. A Carmen ga zavrne in prizna, da ljubi zdaj Escamilla. V svoji slepi strasti vrže celo Carmen Joséju njegov nekdanji prstan pred noge. V Joséju vzplamti bes ljubosumnosti, da ji v trenutku obupa z nožem prebode srce. Carmen izdihne prav tisti hip, ko stopi Escamillo z novo zmago ovenčan iz arene.

